

ПОТАПЕНКО
Ярослав Олександрович,
д-р іст. наук, доцент
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
ДПУ імені Григорія Сковороди”
(м. Переяслав-Хмельницький)

**ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ТІЛЕСНОСТІ В КОНТЕКСТІ
ЕВОЛЮЦІЇ БАЗОВИХ НАПРЯМКІВ СОЦІОЛОГІЇ КІНЦЯ ХХ –
ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ)**

У статті доводиться, що в соціології кінця ХХ – початку ХХІ ст. надзвичайно важливе місце відводиться вивченню головних чинників, особливостей, механізмів та наслідків тілесної соціалізації та інкультурації, їх динаміки, базових цінностей та змін на різних етапах соціогенезу й у різних соціокультурних контекстах.

В статті доказывается, что в социологии конца ХХ – начала ХХІ вв. чрезвычайно важное место уделяется изучению главных факторов, особенностей, механизмов и последствий телесной социализации и инкультурации, их динамики, базовых ценностей и изменений на различных этапах социогенеза и в разных социокультурных контекстах.

The article argues that in sociology the late ХХ - early ХХІ century extremely important place is given to the study of the main factors, characteristics, mechanisms and consequences of physical socialization and inculturation, their dynamics, basic values and changes at different stages sociogenezis and in different social and cultural contexts.

Проблематизація й осмислення тілесності в інтелектуальному просторі соціології кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується значним різноманіттям підходів, теоретико-методологічних передумов, напрямків та сфер наукового аналізу. Аналітика тілесності через призму соціології дозволяє суттєво і змістовно розширити предметне поле досліджень у цій галузі, включення до сфери її інтересів феноменів, котрі раніше вважалися предметом дослідження антропології, етнології, психології або філософії.

Важливе значення для генези соціології на початку ХХІ ст. має теза про те, що тіло людини (як єдність мозку, свідомості, фізичної та культурно-історичної тілесності) здійснює спонтанні зміни в оточуючому світі через власні прояви, а не просто обробляє інформацію і репрезентує її в символічних структурах [31, с. 5]. Тіло – завжди частина світу, “вмонтована” в нього, котра одночасно і створює цей світ, детермінує його відношення, сенси та структури, серед яких саме соціальні посідають ключове місце. Значної популярності набуває концепція німецького дослідника Дітмара Кампера щодо “мислення тіла” як один із проявів тілесно-орієнтованої постнекласичної епістемології, в якій тілесне пізнання означає “живий досвід істоти, котра пізнає”, на протилежність продукуванню абстрактних сутностей чи концептів. Неспеціалізований, спонтанний і пластичний характер людської тілесності дає змогу формувати, трансформувати або деконструювати соціальні стосунки у найрізноманітніші способи, витворюючи оригінальні й унікальні моделі соціальної взаємодії.

Серед суспільно значущих наслідків глобальної демократизації політики, культури й моди, котрі ведуть до концентрації уваги на дозвіллі й споживанні життєвих благ, дослідники вказують на відчутне зростання комерційно-споживацького інтересу до тіла, турботу про збереження його в хорошій і привабливій фізичній формі, що дозволяє відтермінувати старість і смерть. Етика праці раннього капіталізму, ґрунтована на поміркованості, заощадливості, скромності й пуританській стриманості, рішуче витіснена агресивно-нав’язливою комерціалізацією сексуальності й еротичності. Останній аспект розвитку постіндустріального суспільства, в якому утвердилася доволі специфічна “біополітика” (термін М. Фуко), дедалі частіше стає предметом наукового інтересу соціологів, котрі активно залучають напрацювання культурологів, філософів, антропологів до власних наукових студій. Це, зокрема, праці М. Фізерстоуна, М. Хепворта, Дж. Десмонда, П. Мак-Данаха, С. О’Донохоу, К. Гібсона, Р. Паган, Е. Рейд, М. Гілі, М. Волфінбаргер, К. Падмор, Дж. Чен [27, с. 111-113].

Важливим чинником, що стимулював залучення соматичної проблематики до сфери соціології, були все більш відчутні демографічні трансформації на Заході, де інтенсивне старіння населення і пов’язані з ним витрати на пенсійне

забезпечення й медичне обслуговування вже з 1980-х рр. лягали важким тягарем на економіку й ринок праці, що ставило під сумнів перспективи соціальної стабільності. Одними з перших цю проблему підняли К. Маркідес та К. Купер в книзі “Звільнення в індустріалізованих суспільствах. Соціальні, психологічні, медичні чинники” (1987 р.) [30,с.120].

Серед проблем, пов’язаних з тілом, що досить активно розробляються в сучасній соціології, варто виділити в окрему групу питання, пов’язані з “медикалізацією” тіл та впливом хвороб на демографічні й соціальні процеси. Так, Дж. Брумберг проаналізував значне поширення нервових хвороб та розладів (істерія, анорексія, агорафобія та ін.) у кінці XIX ст. з точки зору трансформації механізмів соціального контролю, в контексті посилення впливу медицини на мораль та в розрізі суттєвих змін у взаємовідносинах між приватним і громадським, сім’єю та соціумом, чоловіками та жінками тощо [3].

Я. Гілінській активно розробляє проблематику девіантології – соціології девіантності та соціального контролю над нею (наркотизм, проституція, самовбивства, тероризм, алкоголізм, сексуальні відхилення та інші відхилення від “норми”), – ця стратегія, безперечно, потребує посиленої уваги до тілесного виміру девіантної поведінки, визначення її біосоціокультурних причин та наслідків [22]. Авторитетні російські соціологи П. Романов, В. Круткін, Є. Ярская-Смірнова, досліджуючи “мікрорівні соціальної реальності” через призму “візуальної антропології” та широкого міждисциплінарного (іноді й трансдисциплінарного) підходу, постійно звертаються до тілесних репрезентацій та соматичних аспектів соціального буття [21]. Оголеність в жіночій моді як явище соціокультурного характеру проаналізувала Є. Шахалєва, використавши саме соціологічні методи й напрацювання. А. Орлова детально дослідила семіотичні можливості тіла людини і їх використання в індустрії краси як новому важливому соціальному інституті сучасного суспільства, що набуває все більшої ваги в постіндустріальну епоху [26]. Все частіше предметом наукових студій стає феномен соціального конструювання тіла як компонента “соціокультурного поля”, засобу символічної взаємодії, “мети споживання” й естетичного об’єкта водночас.

Особливе місце в соціологічних студіях займає гендерна проблематика. Гендерний підхід виходить із твердження, що природних, генетично закладених рис і особливостей у людини немає. Тіло та його органи не мають функціонального значення, сутність тіла суто соціальна, історично сформована, отже є такою, що піддається конструюванню і трансформаціям. Противники подібного підходу звинувачують його ідеологів у соціальному редукціонізмі і відродженні старої марксистської тези про людину як “ансамбль відносин”. Гендерний напрямок в соціології утвердив тезу про неприпустимість дуалістичного підходу до тіла і свідомості. Увагу соціології до гендерних аспектів при аналізі соціальних процесів стимулювала поява праць чільних представниць феміністичної теорії, зокрема С. де Бовуар, Ю. Крістєвої та Л. Ірігарей.

Досліджуючи особливості реалізації соціальної політики та соціального управління в СРСР у перші два десятиліття його існування, П. Романов і Є. Ярская-Смірнова акцентують увагу на тому, що ранні радянські реформи співпадали з тенденціями індустріального світу стосовно раціонального “менеджменту тіла”. Спортивно-масові заходи здійснювалися на підставі стандартизованих технік гімнастичної хореографії, що контролювала тілесні рухи великих груп людей, – ці техніки були аналогічними до контролю над тілами на фабриках, у школах, гуртожитках, казармах тощо. Соціалістична система, витискаючи ресурси з “робочої сили”, прямо залежала від тілесних практик трудящих і тому формувала їх відповідно до “потрібних” стандартів: режим праці, відпочинку і харчування, сексуально-репродуктивна поведінка, – все підкорялося вимогам політичного й економічного характеру. Нові дисциплінарні форми дозволяли елімінувати індивідуальні тілесні характеристики до вимог фіксованих критеріїв гігієни, рухів, дієти тощо. Вчорашні селяни, потрапивши до міста, в буквальному сенсі “приміряли на себе” нову ідентичність, і в ході цього процесу руйнувалися звичні повсякденні устої, трансформувалися набуті роками тілесні практики [30, с. 134]. Н. Козлова демонструє у своїй роботі, яким чином головний капітал вихідців із села – молодість і витривале тіло – “конвертувався” у капітал культурний та

соціальний завдяки імітації, мімікрії та пристосуванству до “канонічних” вимог міського життя [25, с. 149-150].

В роботах соціологів, котрі перебувають на позиціях критики європоцентричної, маскулінної та імперської політики Заходу по відношенню до “підлеглих класів”, “незахідних” спільнот, жінок та представників сексуальних меншин, важливе місце займає з’ясування того, яким чином моделі ідентичності, нав’язані домінуючими соціокультурними та політико-ідеологічними дискурсами, “вписуються” в індивіда на соматичному та психосоматичному рівнях [9;13;19].

Серед актуальних проблем соціології знаходимо сьогодні значну кількість таких, котрі прямо чи опосередковано стосуються соматичних характеристик. Це й питання, який вплив здійснюють на індивіда і його оточення трансформації обличчя, що поєднують різні моделі суб’єктивності (наприклад, зміна носа або очей у “західному” стилі – практика, дуже поширена у країнах Азії). Це і проблема того, як моделі ідентичності, нав’язувані домінуючими культурними дискурсами, “вписуються” в індивіда на тілесному рівні. До цього ж переліку слід віднести цілий комплекс питань про те, як тілесні репрезентації, “гомогенні візуальні норми”, закріплюють певні соціокультурні шаблони (сексистські, остракістські, шовіністично-імперські тощо), стимулюючи почуття зверхності (гендерної, політичної, релігійної, соціальної) або, навпаки, неповноцінності.

Напрямок соціологічних досліджень, безпосередньо пов’язаних з соматичною проблематикою, є аналіз соціально-психологічних наслідків масового захоплення практиками трансформації тілесності за посередництвом пластичної хірургії [27, с. 97]. Найбільш продуктивним вважається підхід, котрий розглядає цю проблему через призму складної і протирічної динаміки влади, спокуси й задоволення, що переплітаються в косметичній хірургії, в контексті соціального, політичного й історичного дискурсів. Це, зокрема, роботи А. Балсамо, С. Бордо, К. Девіс, К. Морган та К. Падмор, написані під очевидним впливом праць М. Фуко та представниць феміністичного напрямку. В. Ебін акцентує увагу на тому, що хоча пластичні операції здаються “фізично зовнішніми”, адже змінюють лише поверхню тіла, вони тісно пов’язані з

“внутрішньою”, екзистенційно-онтологічною проблематикою завдяки “символічному соціальному резонансу” [6, с. 97].

К. Падмор наголошує на взаємозв'язку косметичної хірургії з “внутрішнім тілом” індивіда, що надає особливого сенсу поєднанню тілесних практик і ментальних уявлень про ідентичність. Дослідниця аналізує широкий діапазон найрізноманітніших соціологічних та культурологічних ідей щодо проблеми “краси”, котра “конструюється” шляхом трансформації людиною власної плоті, – але найбільшу увагу приділяє блефаропластиці – операціям на очах, мета яких полягає в хірургічних змінах рис обличчя, що вказують на етнічну приналежність [27]. Слід сказати, що ще в 1970-х рр. вийшла серія публікацій, де стверджувалося: трансформації обличчя, в результаті яких поєднуються різні “концепції суб'єктивності”, справляють значний вплив на індивіда та його соціальне оточення [12]. За словами К. Маргрейв, “частково завдяки широко розповсюдженому впливу західного телебачення, кіно й модних журналів, західна зовнішність почала вважатися досконалою в деяких східних суспільствах і особливо серед японців, багато з яких перейняли західні види спорту, зачіски та соціальні практики. Деякі намагаються відійти від свого культурного оточення іще далі, змінюючи зовнішність за допомогою операцій на носі або повіках, аби підвищити своє соціальне або професійне становище. На Гавайях і у країнах Заходу, де значну частину складають іммігранти зі Сходу, операції зі зміни східної зовнішності на західну тепер є дуже поширеними” [13, с. 120].

Як зазначає К. Падмор, австралійський пластичний хірург Лео Рознер іще в статті 1982 р. писав, що “в міру посилення західного впливу нас все частіше просять змінити азіатську форму носа та повік. Хоча пацієнт просить зробити його схожим на європейця, мова, як правило, йде про пом'якшення всіх специфічних азійських рис” [27, с. 100]. Наслідки подібного “візуально-образного шовінізму” американська дослідниця Ю. Коу зображає наступним чином: “ступінь, до якого американки азійського походження засвоїли, що суспільство негативно оцінює їхні природні риси, краще за все ілюструється таким фактом: ці жінки почувають себе більш упевнено в соціальній комунікації завдяки простій зміні форми повік (тобто, завдяки мінімальній

трансформації свого тіла), що її інші можуть навіть не помітити” [9, с. 258]. На підставі подібних фактів та міркувань П. Котлер, П. Чендлер та Л. Браун приходять до висновку, що індивідуальні вчинки неможна розглядати поза контекстом системи, яка використовує рекламні образи задля конструювання структур та категорій стилю життя [10]. Ф. Джеймсон в роботі 1991 р. доводив: у пізньокапіталістичних суспільствах естетичні трансформації нерозривно пов’язані з техніками маркетингу продуктів масового споживання, – тому справжньою метою поширення тілесних “ідеалів краси панівної культури” є бажання перетворити певну категорію споживачів реклами в цільовий ринок для маркетингових стратегій [27, с. 108]. Попри критику з боку інтелектуалів (соціологів, психологів, культурологів), котрі викривають расистське й сексистське підґрунтя багатьох тілесних образів-шаблонів, присутніх у рекламі, – вплив соціокультурних стереотипів досі дуже великий: багато жінок із азійською зовнішністю наважуються на блефаропластику, яка “звільняє” від тілесних означників азійського походження, саме тому, що реклама нав’язала негативні асоціації між цими означниками й такими небажаними рисами, як пасивність, тупість, хитрість та консервативність. В той же час “західні” тілесні означники асоціюються з розумом, активністю, винахідливістю та впевненістю в собі [1, с. 12].

К. Барнс наполягає на тому, що рішення про зміну зовнішності в бік “озахіднення”, як правило, демонструють реальну соціальну владу дискурсів домінування, котрі пов’язують розумові й психічні здібності з тілесністю. Якби ці рішення були вільними, існував би й рух із “Заходу” на “Схід” (тобто робилися б операції зі зміни “західної” зовнішності на “східну”). Проте рух помітний тільки в одному напрямку, отже вибір робиться під певним соціокультурним тиском, – у світі панує естетика асиміляції, а не різноманітності, одним із найхарактерніших виявів якої є сфера “соціалізованої” тілесності. Тілесна “екзотика” позиціонується в подібній перспективі як небажане відхилення, прояв небезпечної і незрозумілої “інакшості” [1, с. 13].

Рішення, пов’язані зі зміною тілесності шляхом пластичної хірургії, приймаються, здебільшого, не на підставі індивідуального вибору, але в

контексті складних соціополітичних та історичних обставин, що опосередковують сприйняття індивідом себе та інших членів соціуму. Ця лаконічна теза в цілому відображає загальні висновки праць тих західних соціологів, котрі досліджують соціокультурні наслідки косметичної хірургії, що стала потужною індустрією сучасної цивілізації.

В контексті зростання популярності на початку 2000-х рр. так званих “досліджень навколишнього середовища” окремі автори вважають за можливе виділяти “соціологію простору” в якості окремої субдисципліни (А. Філіпов, 2008 р.) [33]. Хоча нам подібний підхід не видається достатньо переконливим, мусимо визнати, що від середини 1990-х рр. під впливом екологічних рухів дослідження навколишнього простору як категорії, котра відіграє певну роль у конструюванні простору соціального, суттєво активізувалися в середовищі американських та британських соціологів.

Від початку 1990-х рр. в соціології спостерігається справжній спалах інтересу до соціальних аспектів індустрії розваг, що в них людина задіяна усім своїм еством, емоційно, ментально й тілесно. Потужний розвиток технологій та інфраструктури перетворюють глобальний туризм у надзвичайно прибуткову індустрію, дослідженням якої займаються нині десятки соціологів (серед яких в контексті нашої тематики слід виділити, насамперед, Дж. Уррі, Ф. Кейнкроса, З. Баумана, Л. Ленсека і Г. Бослера, С. Ахмеда, Д. Маккенела, Дж. Леннона та М. Фолі, С. Вейджола та Е. Джокінена). В умовах “загибелі дистанції” й переходу від міцної та стабільної сучасності до “тікучої, прискореної та рідкої” реальності, масштаби туристичних мандрівок “у плоті” не поступаються “віртуальним подорожам” в Інтернеті, між ними, за словами Дж. Уррі, існують складні переплетіння, а відмінності все швидше зникають [32, с. 136]. Практика “тілесних” (на відміну від віртуальних) подорожей досягає велетенського розмаху – світ охоплений глобальним процесом “виробництва” та “споживання” місць (цікавих для туризму – Я. П.).

Сучасний британський дослідник підкреслює, що туризм – це, насамперед, “тілесні” переміщення індивідів, котрі зіштовхуються з іншими тілами, об’єктами та фізичним світом у всій різноманітності чуттєвого сприйняття. Туризм обов’язково передбачає рух “у плоті” та форми тілесного задоволення –

ця обставина привертає особливу увагу соціологів, які вивчають специфіку сфери розваг [32, с. 140]. На думку М. Шеллера [16], тіла, що “колекціонують” чуттєві враження, пов’язані з цілим рядом перформативних практик. Тіла мандрівників не “дані” й не зафіксовані у просторі, перебувають у постійному русі, аби “пропустити” крізь себе цей рух, природу, бажання і смаки. Встановлюються складні взаємозв’язки між тілесними відчуттями та “соціокультурними чуттєвими ландшафтами”, опосередкованими мовою та дискурсом [32, с. 140]. Американський соціолог Дж. Джил підкреслює, що для повного сприйняття навколишнього простору в процесі руху тіла мандрівника особливої ваги набуває “механіка простору”, яка розкривається завдяки тактильним контактам, кінестетиці (відчуттям руху, що їх фіксують м’язи, суглоби, сухожилля тощо) [7, с. 22].

Кінестетична чутливість в сучасному суспільстві, доводить Дж. Уррі, інтенсифікується й урізноманітнюється новітніми технологіями, які надають людині нові можливості, дозволяють на рівні тілесних відчуттів потрапляти углиб зовнішнього світу або охоплювати його “згори”. “З’єднання” людей з технологіями та об’єктами виробляють тривалі та стійкі форми мобільності, котрі “розширюють” пізнавально-тактильні можливості тіла індивіда [32, с. 141]. На думку американських соціологів Д. Бодена й Г. Молоча, одним з базових спонукальних мотивів для подорожей “у плоті” є “потреба у близькості”, відчуття “необхідності” безпосередньо бути присутнім у конкретних місцях, стати їм “тілесно співпричетним” (співпричетність передбачає в даному контексті можливість доторкнутися, побачити, почути, відчути смак і аромат) [2, с. 283].

Натомість британський дослідник Дж. Рінг вважає головним мотиватором туризму непереборний потяг відчутти, що тіло “живе, природне й молоде”, оскільки здатне подолати складні маршрути і “злитися” з екзотичним топосом, географічно й онтологічно віддаленим від дому й роботи [14]. Бажання людей повноцінно пережити соціально значимі події, долучитися до них тілесно і в такий спосіб відчутти “інтенсивну співпричетність” приводить у рух величезні маси людей і створює “просторово-часові моменти глобального ущільнення”, коли події локалізуються в “унікальних місцях, що здобувають унікальність

саме завдяки неповторним подіям” (за М. Роучем) [15]. Інтенсивне пробудження плоті, рух тіл, котрі чинять спротив рутині повсякденності, по суті, створює “соціальні просторово-часові центри уваги”, надає їм унікальності (змінюючи при цьому соціальну ієрархію простору). Висловлюючи вищенаведене припущення, Н. Льюїс говорить про перетворення й реконфігурацію географічного та соціального простору “глобальними потоками” людей, спраглих до тілесних вражень, здатних відродити або посилити чуттєвість, привабливість і бажання жити повноцінно [32, с. 143].

Міркуючи, в які способи в сучасній туристичній індустрії обігруються презентації тілесності (особливо “екзотичної” або “автентичної”), Дж. Десмонд пише, що туризм передбачає не лише “тіло, що дивиться й рухається”, але й “тіло-на-яке-дивляться”; однією з головних рис глобального туризму нині є “тілесність, котру споглядають” (під час виконання танцю, ритуалу, обряду тощо – Я.П.) [5]. Гонитва за новими чуттєвими враженнями (значне місце в якій посідає і т. зв. “секс-туризм”), підсилена масованим проникненням засобів медіа в туристичне середовище, має вже сьогодні відчутні соціальні наслідки: територія повсякденного життя трансформується відповідно до “туристичних” моделей, як і значні сегменти навколишнього середовища; практично кожне місце наразі отримує шанс зайняти свою нішу в новому глобальному поділі світу, ґрунтованому на “економіці знаків” та домінуванні гедонізму.

Підсумовуючи вищенаведені міркування, можемо констатувати, що в контексті соціологічних досліджень індустрії розваг (і, зокрема, туризму) тілесність виступає важливим соціальним чинником, котрий значною мірою впливає на маркування та семіотичну реконфігурацію соціального простору й географічного середовища, змінює поведінкові стереотипи й моделі соціалізації, стимулює перехід (принаймні тимчасовий) до нових життєвих стилів. Отже, тілесність здатна здійснювати й соціально детермінуючі функції, а не бути лише об’єктом соціокультурних маніпуляцій. Зростаючий вплив медійних технологій посилює й інтенсифікує обидва ці різноспрямовані процеси.

Одним з найновіших підходів до осмислення тілесності в соціальній теорії є інформаційний підхід, згідно з яким тіло – це, насамперед, пластична, відкрита,

динамічна, складна та нелінійна (в синергетичному сенсі) інформаційна система, котра існує в часі та просторі. Під кутом зору вказаного підходу, тіло в процесі кодування, отримання й обміну інформацією піднімається над рівнем “природної данності” й перетворюється на тілесність як соціально-культурне явище, залежне від особливостей соціального простору й часу свого існування [23, с. 54]. Як система, котра саморегулюється, тілесність постійно потребує інформації про зовнішнє середовище і про свій власний стан – інтенсивність інформаційного обміну між “внутрішнім” простором тілесності та “зовнішнім” навколишнім простором відображається на внутрішніх процесах у тілі людини [28, с. 226].

Величезний об’єм матеріалів про інформаційні процеси в організмі людини на генетичному й молекулярному рівнях дозволяє соціальним теоретикам екстраполювати ці дані й на сферу соціальної комунікації, тілесно опосередкованої, з одного боку, але й такої, що здатна суттєво корелювати специфіку тілесного буття індивіда та соціуму. Застосування інформаційного підходу (як одного з пріоритетних в сучасній постнекласичній парадигмі) до соматичної аналітики у руслі соціальної теорії дає підстави для висновку про тілесність як багаторівневу інформаційну систему, тісно пов’язану з зовнішнім світом, котра має певні кордони, залишаючись, втім, принципово відкритою для енерго- та інфо-обміну. Інформаційні процеси, як особливі різновиди кодування, передачі, зберігання, відтворення й перетворення сенсів, здатні справляти вирішальний вплив на тіло людини: блокування інформаційно-комунікативної взаємодії з соціальним середовищем спричиняє, як засвідчують численні наукові експерименти, трансформацію структур “внутрішнього тілесного простору” в напрямку дезінтеграції його на суб’єкта й об’єкта (а це, у свою чергу, становить загрозу для цілісності і психічної стабільності індивідів, колективів та соціальних мереж) [23, с. 56]. В сучасних соціологічних дослідженнях все частіше доводиться брати до уваги дані природничих дисциплін про те, що ДНК не є абсолютно незмінною програмою розвитку організму (клітини здатні модифікувати структуру ДНК) [20, с. 107-109], а також висновки, що не лише кількісні, але й якісні характеристики інформації

(якість її інтерпретації та використання) істотно впливають на характеристики тілесності [24].

Інформацію індивід не отримує в “чистому вигляді”, але завжди пропускає її через внутрішні, тілесні “фільтри”. Тілесність може бути адекватно осмислена тільки в контексті пережитого досвіду соціалізації, котрий включає в себе знаково-символічні форми. Становлення “соціальної тілесності” людини завжди передбачає інтенсивний досвід соціальної комунікації, що дозволяє об’єднати внутрішні та зовнішні аспекти тілесності в єдину структуру [23, с. 67].

Цілком обґрунтованим є твердження про те, що тілесність на початку ХХІ ст. опиняється в центрі дискурсу соціальної політики. Г. Льюїс, Г. Х’юджес та Е. Сарага з цього приводу констатують: “Тіла інвалідів, “етнічні” тіла, тіла дітей, сексуалізовані тіла, старі тіла, нужденні тіла, тіла в небезпеці, тіла в ризику, – всі вони нині перебувають в осерді соціальної політики” [11, с. 60]. Є. Ярская-Смірнова та П. Романов виділяють декілька окремих самостійних традицій вивчення тілесності у вищезначеній сфері – це, насамперед, дослідження “політики харчування”, праці в галузі обслуговування (з акцентом на тілесній спроможності робітників), різних способів реалізації політики “раси”, інвалідності та сексуальності, управління тілом в персональних патронажних послугах [30].

Розгляд тілесності при аналізі соціальної політики, вищезначені науковці вважають дуже переконливим та плідним при використанні феноменологічних та критичних підходів до інтерпретації тілесного досвіду окремих категорій людей, які перебувають у сфері дії соціальної політики, а також до викриття відносин влади й нерівності в тих практиках та регламентах, що започатковувалися з метою досягнення соціальної справедливості [30, с. 174].

Попри впевненість окремих дослідників у тому, що “соціальна теорія тіла” вже сформувалася в якості самостійного напрямку соціології [26, с. 59], ми не поділяємо подібного висновку, вважаючи його дещо передчасним. Більш продуктивною, на нашу думку, є теза про те, що, попри значний об’єм публікацій, присвячених соціології тіла, цей напрямок поки-що лишається на периферії гуманітарних наук [34]. Соціологія тіла вивчає специфіку людської

тілесності в контексті соціальної взаємодії та глобальних культурно-історичних змін. Як правило, виділяють три базові тематичні блоки:

- роль тілесності в процесах соціальної комунікації (з акцентом на ідеї тіла як об'єкту маніпуляцій, пов'язаних з утвердженням влади);

- символічні значення тіла в культурі та соціальному просторі;

- вплив соціальних чинників на “конструювання тіла” й залучення його до динамічної системи суспільних відносин [34]. В соціології тіла на початку XXI ст. спостерігається різноманіття концептуальних підходів при незначній кількості емпіричних досліджень. Серед найновіших публікацій у цій галузі варто відзначити роботи К. Шиллінг [17; 18], К. Креган [4], А. Хоусона [8].

Одним з важливих напрямків сучасної соціології є теорія “соціальної тілесності”, представники якої, враховуючи соціальну детермінованість людського буття, намагаються з'ясувати ступінь і характер впливу суспільно-економічних та соціально-стратифікаційних чинників на тілесність індивіда. Акцент при цьому робиться на “соціально організованих формах тілесності”, тобто, на тілесній організації людини в структурах соціального простору. Найбільш поширений підхід у цьому контексті можемо сформулювати наступним чином: суспільство є найважливішим універсумом для індивіда, воно “соціотехнічно” входить не лише у його свідомість, але й безпосередньо “присутнє” на рівні тілесності. В сучасній соціології помітний неабиякий інтерес до стратегій соціалізації, сексуалізації, дисциплінування, віктимізації, медикалізації, маргіналізації та стигматизації тілесності у просторі соціокультурної комунікації.

Дослідження тілесності в соціології здійснюється, головним чином, у руслі “соціоцентризму”, абсолютної переваги суспільних структур над природними передумовами буття індивіда. Уявлення про “соціальну стигматизацію” тілесності як одну з моделей соціалізації індивіда набули значного поширення як у соціологічних студіях кінця XX ст., так і в соціогуманітаристиці загалом.

Значне місце в соціології кінця XX – початку XXI ст. відводиться вивченню головних чинників, особливостей, механізмів та наслідків тілесної соціалізації та інкультурації, їх динаміки, базових цінностей та змін на різних етапах соціогенезу й у різних соціокультурних контекстах. Під тілесною (соматичною)

соціалізацією при цьому розуміється процес вироблення, трансляції, засвоєння і трансформації цінностей, знань і навичок, пов'язаних з тілесним буттям людини. Ретельно досліджується також вплив на репрезентативні образи тілесності повсякденних уявлень, стилю життя, соціально-економічного ладу, системи соціальних інститутів.

Об'єктами соціологічного осмислення від кінця ХХ ст. дедалі частіше стають особливості формування уявлень про межі й атрибути тілесності, знаково-семіотичні та символічні інтерпретації тілесності, функціональні та ціннісно-орієнтовані підходи до її вивчення; “дисциплінування” та “споживацьке уречевлення” тіла людини в соціальних практиках; інструментальне й маніпулятивне використання соматичних характеристик індивіда в масовій культурі; трансформація й цілеспрямоване формування конкретних моделей і стилів тілесної поведінки у відповідності до певних політично або соціально легітимізованих систем цінностей, норм та ідеалів.

Список використаної літератури

1. *Barnes C.* My Miracle Facelift / C. Barnes // *Woman's Day*. – 1996. – 16 Dec. – P. 12-13.
2. *Boden D.* The Compulsion to Proximity / D. Boden, H. Molotch // *Now / Here: Time, Space and Modernity* / Ed. by R. Friedland, D. Boden. – Berkeley : University of California Press, 1994. – P. 257-286.
3. *Brumberg J.J.* Fasting Girls: the Emergence of Anorexia Nervosa as a Modern Disease / J. J. Brumberg. – Cambridge : Harvard University Press, 1988. – 324 p.
4. *Cregan K.* The Sociology of the Body : Mapping the Abstraction of Embodiment / K. Cregan. – London: SAGE Publications, 2006. – 212 p.
5. *Desmond J.* Staging Tourism / J. Desmond. – Chicago : University of Chicago Press, 1999. – 538 p.
6. *Ebin V.* The Body Decorated / V. Ebin. – London : Thames and Hudson, 1979. – 246 p.
7. *Gil J.* Metamorphoses of the Body / J. Gil. – Minneapolis : University of Minneapolis Press, 1998. – 446 p.
8. *Howson A.* The Body in Society: An Introduction / A. Howson. – New York : Polity Press, 2004. – 198 p.
9. *Kaw E.* “Opening” Faces: The Politics of Cosmetic Surgery and Asian American Women / E. Kaw // *Many Mirrors: Body Image and Social Relations* / Ed. by N. Sault. – New Brunswick ; New Jersey, 1994. – P. 241-265.
10. *Marketing : Australia and New Zealand* / P. Kotler, P. Chandler, L. Brown, A. Stewart. – New York: Prentice, 1994. – 324 p.

11. *Lewis G.* The Body of Social Policy: Social Policy and the Body / G. Lewis, G. Hughes, E. Saraga // *Organizing Bodies: Institution, Policy and Work.* – Basingstoke, 2000. – P. 36-64.
12. *Liggett J.* The Human Face / J. Liggett. – London: Constable, 1974. – 326 p.
13. *Margrave Ch.* Cosmetic Surgery: Facing the Facts / Ch. Margrave. – Harmondsworth: Penguin, 1985. – 384 p.
14. *Ring J.* How the English Made the Alps / J. Ring. – London : John Murray, 2000. – 526 p.
15. *Roche M.* Mega-Events and Modernity / M. Roche. – London : Routledge, 2000. – 468 p.
16. *Sheller M.* Consuming the Caribbean / M. Sheller. – London : Routledge, 2002. – 348 p.
17. *Shilling C.* The Body and social theory / C. Shilling. – Michigan : SAGE Publications, 2003. – 238 p.
18. *Shilling C.* The Body in Culture, Technology and Society / C. Shilling. – London : SAGE Publications, 2005. – 256 p.
19. *Young R.* White Mythologies; Writing History and the West / R. Young. – London : Routledge, 1990. – 348 p.
20. *Васильев В. В.* “Высшее проникновение” новой европейской философии / В. В. Васильев // *Вопросы философии.* – 1997. – № 1. – С. 107-109.
21. *Визуальная антропология : новые взгляды на социальную реальность : сб. науч. статей / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой.* – Саратов : Науч. кн., 2007. – 527 с.
22. *Гишинский Я.* Девиантология : социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других “отклонений” / Я. Гишинский. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2007. – 525 с.
23. *Горяинов А. А.* Феномен телесности в социокультурном пространстве : дисс. на соискание учён. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.13 – “религиоведение, философская антропология, философия культуры” / А. А. Горяинов. – Белгород, 2006. – 134 с.
24. *Иваницкий А. М.* Мозговая основа субъективных переживаний: гипотеза информационного синтеза / А. М. Иваницкий // *Журн. высш. нервной деятельности.* – 1996. – Т. 46, № 2. – С. 241-252.
25. *Козлова Н. Н.* Горизонты повседневности советской эпохи (голоса из хора) / Н. Н. Козлова. – М. : Ин-т философии РАН, 1996. – 346 с.
26. *Орлова А. К.* Индустрия красоты : социокультурные аспекты : дисс. на соискание учён. степени канд. социолог. Наук : спец. 22.00.04 – “социальная структура, социальные институты и процессы” / А. К. Орлова. – М., 2005. – 205 с.
27. *Падмор К.* Выразительная плоть: косметическая хирургия, физиогномика и стирание визуальных различий / К. Падмор // *Массовая культура : современные западные исслед.* – М. : Фонд научных исслед. “Прагматика культуры”, 2005. – С. 97-113.
28. *Прибрам К.* Языки мозга : эксперим. парадоксы и принципы нейропсихологии / К. Прибрам. – М. : Прогресс, 1975. – 464 с.

29. *Романов П. В.* Социальная политика и социология телесности: возможные пересечения / П. В. Романов, Е. Р. Ярьска-Смирнова // *Обществен. науки и современность.* – 2005. – № 5. – С. 166-176.

30. *Романов П. В.* Социология тела и социальной политики / П. В. Романов, Е. Р. Ярьская-Смирнова // *Журн. социологии и социал. антропологии.* – 2004. – Т. 7, № 2. – С. 115-137.

31. *Степанов М. А.* Опыт мышления тела: к эпистемологии Дитмара Кампера : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 – “онтология и теория познания” / М. А. Степанов. – СПб., 2011. – 25 с.

32. *Урри Дж.* Взгляд туриста и глобализация / Дж. Урри // *Массовая культура : современные западные исслед.* – М. : Фонд научных исслед. “Прагматика культуры”, 2005. – С. 136-151.

33. *Филиппов А. Ф.* Социология пространства / А. Ф. Филиппов. – СПб. : “Владимир Даль”, 2008. – 286 с.

34. *Фролова Ю. Г.* Социология тела [Электронный ресурс] / Ю. Г. Фролова. – Режим доступа: <http://voluntary.ru/dictionary/568/word/sociologija-tela>.